

Sztuka odpoczynku

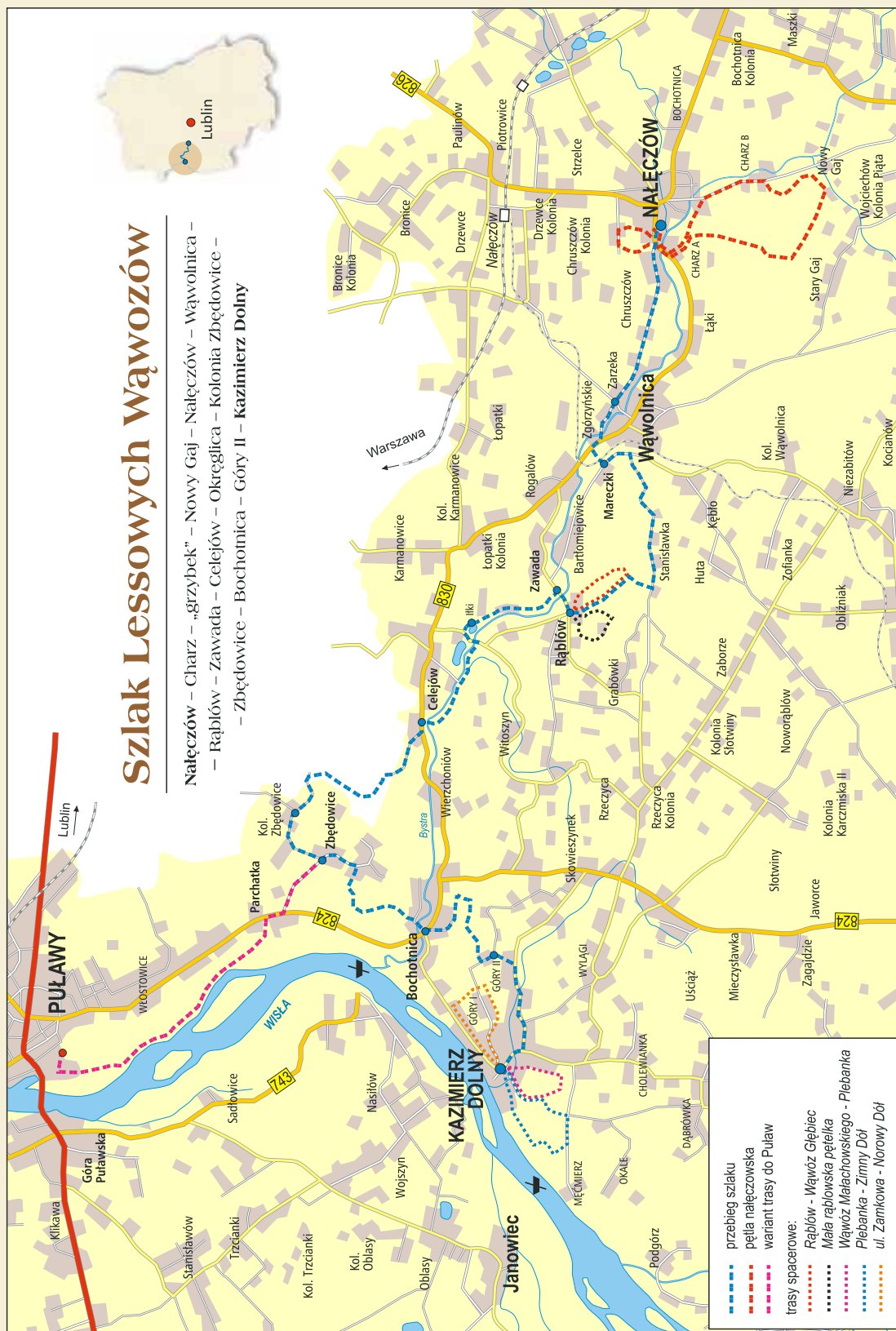

www.kraina.org.pl

Szlak Lessowych Wąwozów

Szlak Lessowych Wąwozów

Nałęczów – Charz – „grzybek” – Nowy Gaj – Nałęczów – Wąwołnica –
 – Rąbłów – Zawada – Celejów – Okręglica – Kolonia Zbędownice –
 – Zbędownice – Bochońnica – Góry II – Kazimierz Dolny

Zaproszenie do „Krainy Lessowych Wąwozów”

Północno-zachodni skraj Wyżyny Lubelskiej, to niezwykła kraina, zawierająca się w trójkącie **Kazimierz Dolny - Puławy - Nałęczów**. Podstawą trójkąta jest malownicza dolina Wisły ze stromymi, wapiennymi zboczami; wierzchołkiem, okolice Nałęczowa, gdzie kilka strumieni tworzy rzekę Bystrą. Zasilana przez liczne źródła, płynie ona osią naszego trójkąta i wpada do Wisły u jego podstawy, w Bochońnicy.

W dolinie Bystrej znajdują ujęcie nieliczne, wąskie i głębokie doliny dopływów, liczne doliny suche oraz jeszcze liczniejsze wąwozy. Jakkolwiek rozmiary wąwozów nie są imponujące, to poprzez swoją powszechną obecność, dzikość i śmiałość form, nadają tej krainie swoiste piętno. Silnie rozgałęzione, wcinające się ostrymi „językami” w obszary wierzchowinowe, przypominają z lotu ptaka potężne drzewa.

Falista wierzchowina lessowa jest wewnątrz trójkąta „Krainy” mozaiką użytków rolnych (pól, sadów i plantacji krzewów jagodowych), lasów porastających wąwozy oraz zagajników, zajmujących coraz liczniej odlegowane pola. Niewysokie wzgórza oraz malownicze doliny i wąwozy zachęcają do wędrówek. Walory nałęczowskiego krajobrazu docenił już w końcu XIX wieku, znakomity pisarz i jeden z prekursorów kolarstwa, Bolesław Prus: *„Tutejsza różnorodność widoków ma dla ludzi zdenerwowanych tę zaletę, że łączy się z małymi rozmiarami. Do lasu, do wąwozów, do Góry Krzyżowej albo Poniatowskiego idzie się co najwyżej kwadrans. Góry zaś i przepaście tutejsze, jakkolwiek i one nastęrczają pole młodym panom do okazywania zręczności wobec młodych dam, są przecież tak łagodne i niewysokie, że na każdą można wejść w parę minut”*.

W lessowym wąwozie

Obok osobliwości przyrodniczych, można tu napotkać liczne zabytki historyczno-kulturowe, od średniowiecza po czasy współczesne. Każdy może znaleźć tu coś z dziedziny swoich zainteresowań

Poznaniu walorów „Krainy Lessowych Wąwozów” służy sieć licznych szlaków turystycznych (spacerowych, pieszych i rowerowych) oraz przyrodniczych ścieżek dydaktycznych. Niniejsza publikacja (folder przewodnikowy) jest zaproszeniem na rowerowe wyprawy, z możliwością pieszej penetracji niektórych wąwozów i stanowi inspirację do aktywnego pozna-

wania „serca” tej wyjątkowej krainy. Trasa przebiega fragmentami różnych, oznakowanych zwykle szlaków, przy założeniu omijania ruchliwych arterii drogowych.

Przed wyruszeniem, tytułem wprowadzenia w problematykę wyprawy, podajemy nieco ogólnych informacji – szczegółowe objaśnienia zawarliśmy w opisie proponowanej trasy.

Chcemy w ten sposób z góry odpowiedzieć na zadawane zwykle przez turystów pytania, gdyż znajomość odpowiedzi pozwoli na świadome przeżywanie piękna tutejszego krajobrazu.

Serdecznie zapraszamy na wędrowkę po „Krainie Lessowych Wąwozów”

Autorzy

Andrzej Pawłowski, Jan Rodzik, Krzysztof Wawer

Szlak Lessowych Wąwozów

Nałęczów – Charz – „grzybek” – Nowy Gaj – Nałęczów – Wąwolnica –
– Rąblów – Zawada – Celejów – Okręglica – Kolonia Zbędownice –
– Zbędownice – Bochońnica – Góry II – **Kazimierz Dolny**

Warto wiedzieć,
że w Krainie Lessowych Wąwozów znajduje się:

- jeden z najgęstszych w Europie labirynt wąwozów lessowych – w okolicach Parchatki i Zbędownice gęstość ich przekracza nawet 10 km/km²;
- Kazimierski Park Krajobrazowy – utworzony w kwietniu 1979 r. pierwszy park krajobrazowy w województwie lubelskim;
- północny, najbardziej malowniczy odcinek Małopolskiego przełomu Wisły – najdalej na wschód wysunięty fragment „królowej polskich rzek”;
- Nałęczów – miasto-ogród i jedyne w Polsce 1-profilowe uzdrowisko (kardiologiczne);
- Kazimierz Dolny – miasto „polskiego renesansu” i jedna z ostatnich w Europie kolonii artystycznych;
- Sanktuarium Matki Boskiej Kębelskiej w Wąwolnicy;
- zespół pałacowo-parkowy w Puławach – dzieło księżnej Izabelli Czartoryskiej.

Co to za szczególna skała – less?

Podczas epoki lodowej – plejstocenu, gdy lądolód skandynawski pokrywał północną część Polski, w tym obszarze panował surowy klimat (tzw. peryglacjalny). W takich warunkach, najpowszechniejszy w przyrodzie minerał, kwarc (krzemionka - SiO₂), wietrzeje na drobny pył, o średnicy ziarenek 0,02-0,05 mm. Wody roztopowe spłukiwały go w dna dolin i obniżęń, skąd - po przeschnięciu - wywiewany był przez wiatr i osadzany na wysoczyznach. Less jest więc skałą osadową okrucową, o genezie eolicznej (wiatrowej).

Tempo sedymentacji lessu nie było duże, osiągało maksymalnie 1 mm/rok, proces ten trwał jednak dziesiątki tysięcy lat i doprowadził do utworzenia czap, płytów i pokryw lessowych o maksymalnej grubości 30 m. Lessy ze starszych zlodowaceń przeważnie nie zachowały się, dominuje less z ostatniego zlodowacenia, (północnopolskiego lub bałtyckiego, zwanego też *vistulianem* od *Vistula*, łac. – Wisła), akumulowany głównie w okresie 30-15 tys. lat temu. Pokrywy lessowe są więc młode pod względem geologicznym, a rzeźba ich powierzchni została zasadniczo uformowana przez procesy erozji i spłukiwania u schyłku *vistulianu*, 12-10 tys. lat temu. W ostatnim okresie, holocenie, utrwaliła ją roślinność leśna, najpierw lasy iglaste, potem mieszane i liściaste, pod którymi utworzyły się charakterystyczne gleby płowe.

Oprócz pyłu kwarcowego, nadającego mu słomkową barwę, less zawiera domieszki innych minerałów, mikroskopijne drobinki ilu przyniesione z dalszej odległości (z pustyń) oraz łatwo rozpuszczalny węgiel wapnia (CaCO₃). Taki skład nadaje mu spoistość i wpływa na zdolność do zachowania stromych zboczy, a w stanie suchym nawet pionowych ścian. Drobne cząstki łatwo wymywa woda, migrująca kanałami zwierzęcymi, tworząc **studnie**, **kotły** i podziemne **tunele**, których stropy z czasem zapadają się. Jest to proces zwany **sufozją mechaniczną**, która wraz z **erozją liniową** prowadzi do rozwoju wąwozów.

Lessowe ściany w wąwozie drogowym – głębocznicy

Kiedy powstały tutejsze wąwozy i dlaczego jest ich tak dużo?

Wąwóz jest głęboką doliną o wąskim, zwykle suchym dnie i stromych zboczach, pozbawioną stale płynącego potoku, powstała wskutek silnej erozji podłoża zbudowanego z miękkich skał, szczególnie lessu. Lessy zajmują 1/3 powierzchni Wyżyny Lubelskiej i w wielu obszarach lessowych nie ma wąwozów lub są one nieliczne. Jakie więc szczególne warunki sprzyjały erozji wąwozowej w obszarze między Nałęczowem, a Kazimierzem i Puławami? Przede wszystkim są to warunki naturalne:

- bliskość przełomowej doliny Wisły i rozcięcie obszaru głębokimi, rzeczynymi i suchymi, dolinami o deniwelacjach (różnicach wysokości) 50-90 m;
- obecność grubej (10-20 m) pokrywy lessu – skały podatnej na erozję;
- nieco wyższe opady, zwłaszcza ulewne, zwiększające wilgotność lessu i spływ wody.

W obecnym klimacie, nawet w tak sprzyjających warunkach naturalnych, erozji wąwozowej zapobiega szata roślinna (las grądowy). Odpowiednie warunki rozwoju wąwozów stworzył dopiero człowiek. Archeolodzy odkryli, że wierzchowiny i stoki lessowe były szczególnie atrakcyjne dla osadnictwa neolitycznego (młodsza epoka kamienia). Już w V-IV tysiącleciu p.n.e. pierwsi rolnicy karczowali tu i wypalali las pod prymitywną jeszcze uprawę roli. Wtedy zaczęły tworzyć się pierwsze wąwozy. Większość z nich rozwinę-

ła się jednak w okresie ostatnich kilkuset lat, po kolejnej ekspansji rolniczej w średniowieczu. Nasilenie uprawy roli miało miejsce w dobie tzw. gospodarki folwarcznej (XV-XVII w.), kiedy uprawiano tu m.in. pszenicę, wywożoną przez port rzeczny w Kazimierzu Wisłą do Gdańska i dalej do Europy Zachodniej. Rozwojowi wąwozów sprzyjały także: zwilgotnienie klimatu w tzw. małej epoce lodowej (XVII-XIX w.) oraz „głód ziemi” w I połowie XX w., kiedy założono szereg nowych wsi, tzw. Kolonii, niektóre w pobliżu wąwozów.

Dlaczego rolnictwo warunkuje rozwój wąwozów? W urzeźbionym terenie, erozję wąwozową umożliwiają, a nawet inicjują następujące działania związane z rolnictwem:

- wycinanie lasu powoduje zmniejszenie retencji (magazynowania) wody roztopowej i opadowej, zwiększony spływ powierzchniowy i w konsekwencji erozję;
- uprawa gleby prowadzi do jej erozji i odsłonięcia lessu, podatnego na rozcinanie;
- odsłonięcie gleby (zwłaszcza w uprawach roślin okopowych) zmniejsza infiltrację (wsiąkanie), zwiększa spływ powierzchniowy i powoduje erozję;
- rozdrobnienie pól, koncentruje, spływ wody wzdłuż brud i miedź, inicjujący erozję;
- użytkowanie licznych dróg gruntowych na stokach powoduje ich szybkie pogłębianie.

Te informacje pozwolą dostrzec na trasie nie tylko egzotykę i atrakcyjność wąwozów, ale także ich rolę w rolniczym krajobrazie lessowym, na co zwrócimy uwagę w opisie trasy. Szlak rozpoczyna się w Nałęczowie, w środku Płaskowyżu Nałęczowskiego, rozciągającego się od doliny Bystrej (w Lublinie) na wschodzie, po dolinę Wisły na zachodzie. Ten mezoregion Wyżyny Lubelskiej wyróżnia się dość zwartą pokrywą lessową, a trójkąt „Krainy Lessowych Wąwozów” jest jego najciekawszym fragmentem. W okolicy Nałęczowa lessowe pagórki mają tylko 30-40 m wysokości, ale deniwelacje wznoszą się ku zachodowi, z biegiem Bystrej, do 80-90 m w Małopolskim Przełomie Wisły.

Proponujemy przejazd od wierzchołka trójkąta, wzdłuż jego osi (doliny Bystrej), aż do rogów podstawy, w Puławach i Kazimierzu. Taki przebieg szlaku umożliwia stopniowanie trudności, przy pokonywaniu rosnących różnic wysokości, w coraz silniej urzeźbionym terenie. W większości szlak biegnie poza wąwozami, ze względu na ich słabą przejezdność (oprócz wąwozów drogowych). W celu lepszego ich poznania proponujemy krótkie, spacerowe „pętelki”, które można także przejechać rowerem.

Stare Łazienki w nałęczowskim Parku Zdrojowym

„Pętla nałęczowska” (Nałęczów – Charz A – Nowy Gaj – Charz B – Nałęczów) (ok. 10 km)

Na początek, w ramach zaprawy, proponujemy małą pętlę po okolicach Nałęczowa, w strefę pogranicza lessowego Płaskowyżu Nałęczowskiego oraz słabiej urzeźbionej Równiny Bełżyckiej. Warto jeszcze raz przytoczyć piewę nałęczowskiego krajobrazu Bolesława Prusa: „Widoki są prześliczne. Las na wzgórzu, łąka, przecięta wijącą się rzeczulką, pola różnych kolorów, między drzewami chata jak perła, wille otoczone ogrodami, aleje starych lip, wąwozy zadrzewione lub urwiste, wzgórze podobne do wygasłego wulkanu, z którego wyrósł kopic, ozdobiony kilkoma drzewami i krzyżem... Bez przesady można powiedzieć, że w Nałęczowie nie ma prawie punktu, z którego nie ukazywałby się krajobraz ładny, a czasem niepospolicie piękny”.

Ruszamy spod Bramy Zachodniej Parku Zdrojowego (Aleja Grabowa 6), obok Term Pałacowych i hotelu „Batorówka” do ulicy I. J. Paderewskiego. Po lewej ręce mijamy murowaną willę „Wołyń” pochodzącą z przełomu XIX i XX w. (1897-1902), zaś po prawej willę „Kurzejkę” („Józefinkę”) i tzw. Domek Jasińskiego. Prawe zbocze doliny Bystrej jest tu rozcięte wąwozami i porośnięte lasem. Przed Centrum Szkoleniowo-Wypoczynkowym „Energetyk” możemy skręcić w prawo, w ul. K. Chmielowskiego. W wąwozie mijamy bu-

dynek nazywany „Starówką”, wzniesiony z białego kamienia i cegły (1911 r.) wg projektu Jana Koszczyk-Witkiewicza. Przez lata mieściło się tu Muzeum Ruchu Spółdzielczego. Za „Starówką” skręcamy w lewo, w ul. T. Sołdka. Po dotarciu na wierzchowinę, mając po lewej ręce „Las Wąwozowy”, dojeżdżamy do ul. Kombatantów. Tu skręcamy w lewo, na zachód, a po 200 m ponownie w lewo, w drogę okalającą zalesione wąwozy. Obok Sanatorium Uzdrowskiego ZZPGK zjeżdżamy ulicą B. Głowackiego do doliny Bystrej

Brama Zachodnia Parku Zdrojowego. Tu mieści się biuro Lokalnej Organizacji Turystycznej „Kraina Lessowych Wąwozów”

i ulicy I. J. Paderewskiego. Zachowując ostrożność (szosa Lublin – Kazimierz) jedziemy do Charzu A; po lewej ręce mijamy stadion LKS „Cisy”. Za mostem na Bystrej droga skręca, wzdłuż doliny, w prawo na zachód. Po około 100 m skręcamy w lewo, w ul. Spacerową. Jedziemy nią około 150 m na południe, a następnie 500 m na południo-wschód. Przy Lesie Zakładowym, porastającym rozcięte wąwozami lessowe

zbocze doliny Bystrej, docieramy do ul. Harcerskiej. Kierujemy się dalej ul. Spacerową na południe, wjeżdżając na wierzchowinę do charakterystycznego „Grzybka” – wieży ciśnień, wzniesionej w 1973 r. Ze zbiorników znajdujących się w jego kapeluszu („latającym dysku”), spływająca grawitacyjnie z wysokości 230 m n.p.m. woda, zasila sieć miejskiego wodociągu.

Wierzchowinę tworzą tu izolowane pagórki; jest to jedno z ulubionych miejsc spacerowych, kuracjuszy przebywających w uzdrowisku. Około 500 m na południe od „Grzybka” pagórkowata wierzchowiną opada lessową, niewysoką krawędzią w kierunku bezlesowej Równiny Bełżyckiej. Jedziemy dalej na południe w kierunku kompleksu leśnego, rozpościerającego się między Starym a Nowym Gajem. Po dotarciu do lasu skręcamy w prawo, na zachód, a po ok. 150 m w lewo, w kierunku południowo-wschodnim, w drogę okalającą kompleks leśny. Jadąc nią dotrzemy do krawędzi doliny Czerki – lewego dopływu Bystrej. Przy zabudowaniach droga skręca w lewo, na północ-wschód. Wzdłuż krawędzi doliny, która ma przebieg SW-NE, dojeżdżamy do Nowego Gaju, leżącego już w dolinie Bystrej. Stoi tu młyn „Hipolit”, wybudowany

Południowa krawędź lessowa Płaskowyżu Nałęczowskiego w rejonie „Grzybka”

Młyn „Hipolit” w Nowym Gaju

w 1937 r., w którym właściciele zachowali wystrój starego młyna i przygotowali interesującą ekspozycję minerałów. Obiekt stanowi ważny punkt na Szlaku Młynów Wodnych Rzeki Bystrej (długości ok. 33 km).

Na tym odcinku doliny Bystrej, przez Nowy Gaj, przebiegają również dwa szlaki wiodące z Lublina do Kazimierza: pieszy i rowerowy (oba znakowane na czerwono). Szlak pieszy wiedzie z Nowego Gaju do Nałęczowa pod prawym zboczem doliny. My kierujemy się szlakiem rowerowym wzdłuż lewego zbozca.

Po przejechaniu przez las grądowy wjeżdżamy do Charzu B – przedmieścia Nałęczowa. Jedziemy ul. Powstańców 1863 roku. Następnie, ulicą Harcerską, szlak doprowadzi nas przy lewym zboczach doliny porośniętym Lasem Zakładowym, do ul. Spacerowej, którą przez Charz A możemy powrócić do Bramy Zachodniej Parku Zdrojowego, skąd rozpoczęliśmy naszą wyprawę.

Nałęczów – Wąwolnica – Raślów (ok. 11 km)

Kolejny etap trasy przebiega w znacznej części wzdłuż starego szlaku handlowego Lublin – Kazimierz, odcinka szlaku dalekiego zasięgu, wiodącego z Rusi na Zachód. Podczas rowerowej przejażdżki orientację w terenie ułatwią nam oznakowane na czerwono szlaki: pieszy i rowerowy, pokrywające się w dużym stopniu ze szlakiem ruskim.

Z Nałęczowa ruszamy na zachód czerwonym szlakiem rowerowym do Wąwolnicy. Przy skrzyżowaniu ulic: I. J. Paderewskiego i B. Głowackiego (u wylotu wąwozów kompleksu „Las Wąwozowy”) kierujemy się na zachód, w ul. H. Wiercińskiego.

Jedziemy przez Chruszczów, u podstawy prawego zbocza doliny, a po około 600 m, pniemy się głęboczną (wąwozem drogowym) na wierzchołkę. Dalej droga do Wąwolnicy biegnie wzdłuż szerokiego na kilkaset metrów, płaskodennego obniżenia, ograniczonego od południa ciągiem niezbyt wysokich, lessowych pagórków, zaś od północy wyraźną, lessową krawędzią. Po około 1,5 km droga zbiega do dna doliny Bystrej. Znakowany na czerwono szlak pieszy, przecinając dolinę w rejonie starego młyna, skręca w lewo do centrum Wąwolnicy. My zaś kierujemy się dalej szlakiem rowerowym przez Zarzekę, prawobrzeżną część osady.

Przebieg szlaku rowerowego umożliwi obserwację walorów obronnych wzgórza zamkowego, usytuowanego u zbiegu doliny Bystrej z doliną jej lewego, okresowego dopływu – Sanicy. Bystra, odepchnięta od „wąwelu” pod prawe zbocze, tworzy zakole otaczające łąki, na których znajduje się Plac Różańcowy (Maryjny) z 15 krzyżami. W pierwszą sobotę i niedzielę września, gromadzą się tu tysiące pielgrzymów na uroczystościach odpustowych. Po północnej stronie Placu Maryjnego szlak rowerowy na odcinku około 300 m wiedzie krętą, drogą Nałęczów – Kazimierz Dolny. Zachowując ostrożność, w miejscowości Zgórzyńskie skręcamy w lewo i przez most na Bystrej dojeżdżamy do wsi Mareczki. Pod lewym zboczem doliny ponownie skręcamy w lewo, na południo-wschód.

Wąwolnica - – „wawel” i Sanktuarium Matki Boskiej Kębelskiej

Wąwolnica to jeden z najstarszych na Lubelszczyźnie grodów. Nazwa miejscowości wywodzona jest od staropolskiego słowa „wawel”, które – podobnie jak krakowski Wawel – oznacza otoczone podmokłościami, obronne wzgórze. Kult Matki Boskiej Kębelskiej związany jest z niezwykłymi objawieniami, jakie miały miejsce podczas najazdu tatarskiego w 1278 r. **Sanktuarium Maryjne** znajduje się na dawnym „wawelu”, na którym w XIV w. Kazimierz Wielki wznosił zamek. Z tego okresu zachowała się tylko stara kaplica zamkowa, w której gotyckich murach znajduje się cudowna figura Madonny z XV w. W latach 1907-1914 wzniesiono neogotycki kościół pw. św. Wojciecha, który obecnie posiada godność bazyliki mniejszej. W maju 1946 r. nowe komunistyczne władze, w odwecie za przegrane tu referendum i poparcie przez mieszkańców opozycyjnego PSL, siłami funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa (UB) i Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego (KBW) otoczyły i spaliły miasteczko.

Nad dolinami Bystrej i Sanicy dominuje strzelista wieża wąwolnickiej bazyliki

Głębocznica lessowa – wąwóz drogowy w pobliżu wąwolnickiego cmentarza; tędy w średniowieczu przebiegał międzynarodowy szlak handlowy zwany ruskim

Wzdłuż drogi biegnie wąskotorowa, **Nałęczowska Kolejka Dojazdowa** (kursuje tu turystyczny pociąg „Nadwiślanin”). Droga skręca w prawo, w wylotowy odcinek doliny Sanicy. W dolnej partii zbocza widzimy tu odsłaniający się less. Przy odrobinie szczęścia znajdziemy w nim ciekawe twory – wytrącenia węgla w postaci tzw. **kukietek** albo **laleczek lessowych**.

Przed wąwolnickim cmentarzem parafialnym, położonym na zboczu doliny Sanicy, opuszczamy szlak rowerowy (na ok. 2 km) i skręcamy w prawo, na oznakowany czerwono szlak pieszy Lublin – Kazimierz. Wjeżdżamy głęboczną na wierzchołkę, pokonując, na odcinku 1200 m, prawie 50 m różnicy wysokości.

Głębocznice łatwo rozpoznać po „skrzynkowym” (prostokątnym) przekroju, a na mapie po prostoliniowym przebiegu, bez bocznych odgałęzień. Ta, którą opuściliśmy, jest głęboka na kilkanaście metrów, gdyż tworzy się przez kilkadziesiąt lat na starym szlaku drogowym. Obecnie jej dno jest utwardzone i zabezpieczone przed erozją.

Głębocznica lessowa

Głębocznica jest lokalną, przyjętą w nauce, nazwą wąwozu drogowego, o niemal pionowych, zwykle kilkumetrowych, ścianach. Forma ta powstaje przez wcinanie intensywnie użytkowanej drogi gruntowej na stoku. Prawie po każdym deszczu, dnem drogi spływa woda, splukując luźny pył i pogłębiając koleiny. Przemieszczanie gruntu powodują także koła pojazdów, a niegdyś końskie kopyta. Erodowana droga wymaga napraw, czasem dużych robót ziemnych (szarwark), obecnie wykonywanych mechanicznie. Z tych powodów, głębocznicę uznano za formy antropogeniczne, czyli utworzone przez człowieka. Występują one powszechnie w obszarach lessowych.

Krajobraz kulturowy Płaskowizy Nałęczowskiego w rejonie Rąbłowa

Co pewien czas po prawej, to znów po lewej stronie, do głównego wąwozu dochodzą boczne odnogi. Na dalszym odcinku dno wąwozu zwęża się, zwiększa się jego spadek, a profil poprzeczny wąwozu przybiera kształt litery V. Taka forma nazywana jest **debrzą** lub **debrą**, a tworzy się zwykle w skałach bardziej od lessu odpornych na erozję. Na zboczach wąwozu, na wysokości zwykle kilku metrów, występuje tu wyraźny załom. Dolny odcinek jest krótki i stromy – jest to zbocze wąwozu, natomiast górny – dłuższy i łagodniejszy, jest zboczem starszej i większej doliny,

w której dno wciął się wąwóz. Pokrywa lessowa jest tu cienka, wąwóz rozciął więc także skały podlessowego podłoża. W bruzdach w dnie wąwozu z łatwością znajdziemy żwir i piasek z przemycia zwałowej gliny polodowcowej, otoczaki lub okruchy skały wapiennej.

Na zboczach wąwozu-debry możemy zaobserwować, że niektóre drzewa mają, w części przyziemnej, pnie wygięte w kierunku osi wąwozu. Świadczy to o powolnym pełznięciu gruntu pod wpływem siły ciężkości. Małe, słabo ukorzenione drzewko pochyla się wówczas, ale do góry rośnie pionowo, natomiast pień

pozostaje wygięty na zawsze. Może być z niego doskonała płoza do sań. Po dużych opadach lub intensywnych roztopach, **osuwanie** gliniastego gruntu może być szybsze i głębsze. Pnie drzew pochylają się wówczas w różne strony, a wnikliwy (trzeźwy) obserwator dostrzeże „pijany las”. Pamiętajmy jednak, że w wąwozie las może być pijany, ale nie cyklista!

W odcinku wylotowym wąwóz wypłyca się, głównie na skutek wypełniania namułami. Jego zbocza łagodnieją, a dno rozszerza się i wypłaszcza. Jest to najstarszy, ustabilizowany odcinek wąwozu, czyli **parów**. Dojedziemy nim do, położonego u zbiegu dwóch systemów wąwozowych, monumentalnego pomnika (proj. Stanisław Strzyżyński) w Rąbłowie, upamiętniającego bitwę partyzancką z okresu II wojny światowej.

Namuły w dnie wąwozu

Wąwóz w Rąbłowie. Wczesną wiosną, zanim drzewa pokryją się liśćmi, zbocza wąwozów zamieniają się w kwietne dywany. Wśród nich wyróżniają się błękitne przyłaszczki (gatunek chroniony).

W wąwozie lessowym

Zjeżdżając dnem wąwozu zauważymy, że jego strome zbocza rozcięte są przez krótkie formy boczne. Jeśli wdrapiemy się na krawędź zalesionego wąwozu, zobaczymy za nią wstęgi pól, rozciągnięte zgodnie ze spadkiem, prostopadłe do osi wąwozu. Taki rozłóg pól ułatwia spływ wody wzdłuż brud i miedz podczas deszczów ulewnych, a zwłaszcza roztopów oraz powoduje jej koncentrację na krawędzi wąwozu. Skutkuje to rozcinaniem krawędzi w taki sposób, że spływ z każdego pola formuje oddzielny wąwozik. Tak pocięte zbocza to **rozdoły** lub z angielska *badlands*.

Jeśli znajdziemy się tu w ciągu kilku dni (nawet tygodni) po intensywnych roztopach lub ulewie, w dnie wąwozu znajdziemy świeże namuły. Możemy prześledzić (idąc do góry) drogę ich transportu i dotrzeć do miejsca skąd wypłynęły. Zwykle jest to wylot kanału sufozyjnego, czasem „studnia”, „kocioł” lub bruzda erozyjna. O niedawnej w tym miejscu erozji, świadczą pionowe, nie porośnięte nawet mchem, ścianki lessowe aktywnej, świeżej formy erozyjnej.

Bitwa w Rąbłowie

W maju 1944 r. niemieckie władze okupacyjne, przed zbliżającym się frontem, podjęły dużą akcję antypartyzancką „Maigewitter” („Majowa Burza”). Do likwidacji oddziałów partyzanckich, hitlerowcy zgromadzili znaczne siły wsparte m.in. kilkoma samolotami, pododdziałem z 5 Dywizji Pancerniej SS „Wiking” oraz 2-3 batalionami Wehrmachtu.

W zalesionych wąwozach rąbłowskich wojska niemieckie okrążyły, przegrupowując się z Lasów Parczewskich na południe Lubelszczyzny, oddziały lewicowej Armii Ludowej (dowodzone przez Mieczysława Moczara ps. „Mietek”) i partyzantki radzieckiej (część zgrupowania Władimira Czepigi). Zgrupowanie partyzanckie liczyło około 1400 ludzi. Po stoczonym w dniu 14 maja 1944 r. boju, oddziały partyzanckie wyszły (w trzech różnych kierunkach) z okrążenia. W bitwie pod Rąbłowem poległo około 40 partyzantów.

Pomnik w Rąblowie (według projektu S. Strzyżwińskiego) upamiętniający bitwę partyzancką stoczoną w 1944 r.

Od pomnika kierujemy się na północ. Po 300 m docieramy do szerszej doliny, dochodzącej z lewej strony. Na jej zboczu, po lewej ręce, zimą funkcjonują wyciągi narciarskie. Zbocze ma ekspozycję północną; stąd śnieg zalega na nim długo. Z kolei latem, w dnie rąblowskiej doliny, na miłośników kąpiele wodnych i słonecznych oczekują baseny.

Zimą w Rąblowie warto zamienić rower na narty

Odkryte baseny w rąblowskiej dolinie

Przy wylocie suchej doliny do doliny Bystrej, po prawej stronie, w ścianie żwirowni znajduje się interesująca odkrywka geologiczna. Odstaniają się tu osady fluwioglacjalne (lodowcowej rzeki) rzeki z okresu zlodowacenia odrzańskiego (środkowopolskie), które jako ostatnie ze zlodowaceń skandynawskich, ćwierć miliona lat temu objęło swoim zasięgiem „Krajinę Lessowych Wąwozów”. Badania wykazują, że rwąca rzeka prowadziła wody generalnie w kierunku przeciwnym niż dzisiejsza Bystra – tzn. ku wschodowi.

Wynikało to z zablokowania odpływu wód ku zachodowi przez barierę, jaką stanowił łądolód zamykający dolinę Wisły. Teren ten był wtedy inaczej ukształtowany – nie było jeszcze pokrywy lessowej.

Rąblów – Zawada – Iłki – Celejów – – Las Stocki – Zbędownice (ok. 12 km)

Dalszy etap trasy kolarskiej prowadzi wzdłuż doliny Bystrej z Rąblowa przez Zawadę i Iłki do Kolonii Celejów, a następnie przez Okręglicę do Zbędownic i prawdziwego labiryntu wąwozów w rejonie Parchatki.

Bystra jest główną rzeką zachodniej części Płaskowyżu Nałęczowskiego – „Krainy Lessowych Wąwozów”

Spod wyciągu narciarskiego kierujemy się do doliny Bystrej, do szosy Zawada – Rąblów. Tutaj, przy odkrywce geologicznej, pozostawiając znakowane na czerwono szlaki pieszy i rowerowy, skręcamy w prawo, do wsi Zawada. Po przejechaniu przez most na Bystrej (w przeszłości nieopodal stał młyn) skręcamy z szosy w drogę gruntową w lewo. Aż do wsi Iłki jedziemy pod prawym zboczem doliny, na odcinku 2,2 km. W Iłkach znajduje się jeden z młynów na „Szlaku Młynów Wodnych Rzeki Bystrej”. Za Iłkami, przy stawach docieramy do drogi Celejów – Witoszyn. Tu skręcamy w lewo, a następnie, bezpośrednio za mostem na Bystrej, w prawo – na rozległe łąki pod Celejowem.

Z biegiem Bystrej będziemy przemieszczać się wzdłuż „Szlaku Młynów Wodnych” aż do ruin dawnej papierni Czartoryskich w Celejowie-Strychowcu. Po północnej stronie doliny rozciągają się pagórki zbudowane z piasków wodnolodowcowych przykryte lessowymi „czapkami”, a za nimi bezlessowa Niecka Karmanowicka (mikroregion Płaskowyżu Nałęczowskiego). Po prawej ręce mijamy **zespół pałacowo-parkowy w Celejowie**. W XVI w., na miejscu średnio-wiecznej siedziby rycerskiej, Choteccy lub skoligaceni z nimi Dunin-Borkowscy wzniesli murowany renesansowy dwór, który w XVIII w. Tarłowie przebudowali na barokowy pałac. Następnie, w stylu klasycystycznym rezydencję rozbudowali Lubomirscy w pierwszej

Pałac w Celejowie

połowie XIX w., a w drugiej połowie tego stulecia kolejni właściciele – Klemensowscy. Obecnie nad rozległymi łąkami dominuje, wylaniająca się ze starodrzewu parkowego, neogotycka wieża pałacu, wzniesiona w kształcie „słupa rycerskiego”. Sam zespół pałacowo-parkowy w Celejowie nie jest udostępniony do zwiedzania.

Po drugiej stronie doliny, u wylotu wąwozu - pomnik poległych w powstaniach narodowych

Dalej trasa naszej przejażdżki wiedzie pod zalesionym, lewym zboczem doliny. Teraz, na dłuższym odcinku, będziemy poruszali się wzdłuż, znakowanego na zielono, Szlaku Niepodległościowego (Bochońnica – Żyrzyn – Baranów). Po przejechaniu mostu

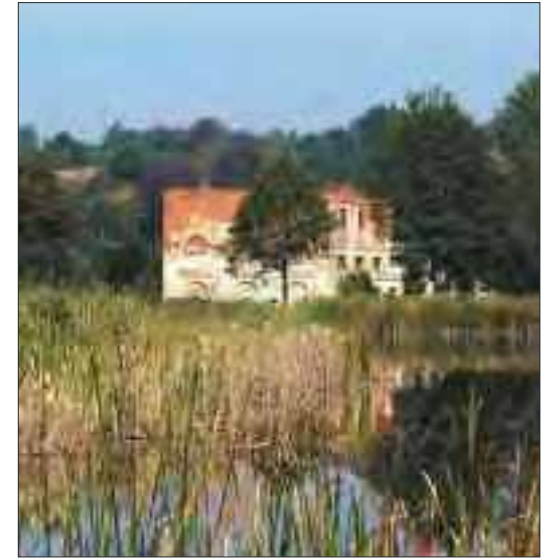
Bitwa w Lesie Stockim

Dnia 24 maja 1945 r. w Lesie Stockim rozegrała się bitwa między oddziałem partyzanckim (składający się głównie z żołnierzy WiN oraz rozwiązanej w styczniu 1945 r. Armii Krajowej) Mariana Bernaciaka ps. „Orlik”, a połączonymi siłami Urzędu Bezpieczeństwa (UB), Milicji Obywatelskiej (MO) oraz radzieckiego NKWD. Ekspedycja pacyfikacyjna, złożona z około 200 funkcjonariuszy UB, MO i NKWD, mimo wsparcia trzech samochodów pancernych, dwóch transporterów i tankietki, poniosła dotkliwe straty (ok. 40 zabitych) zadane przez oddział „Orlika”, który potrafił doskonale wykorzystać warunki terenu silnie urzeźbionego wąwozami.

na Bystrej, przy stawach w Celejowie, zasilanych obfitymi źródłami podzboczowymi, mijamy ruiny starej papierni w Strychowcu, która powstała ok. 1825 r. po przebudowie młyna wodnego. Po pożarze w końcu XIX stulecia ponownie funkcjonował tu młyn.

Docieramy do szosy Kazimierz Dolny – Lublin. Zgodnie z przebiegiem szlaku niepodległościowego skręcamy w lewo (na zachód), w kierunku do Kazimierza, a następnie w prawo – do Lasu Stockiego. Niezbyt głębokim wąwozem drogowym (głęбочnicą) wjeżdżamy na wierzchowinę, gdzie w rejonie wsi Okręglica (zachodnia część wsi Las Stocki) Szlak Niepodległościowy zbiega do dna wąwozu „Zadole”. Poruszamy się wzdłuż kolonijnej zabudowy wioski. Przy krzyżu docieramy do szosy, którą jedziemy w kierunku północnym. Przy skrzyżowaniu dróg, pod ścianą porastającego wąwozu „rządowego lasu” (Uczynny Dół), ponownie spotykamy Szlak Niepodległościowy.

Warto zatrzymać się przy **pomniku upamiętniającym bitwę** i poległych w niej partyzantów. Wzniesiony w 1996 r., z inicjatywy Puławskiego Towarzystwa Tradycji Narodowych, pomnik stał na mogile poległych partyzantów „Orlika”.

Ruiny starej papierni książąt Czartoryskich nad stawami w Celejowie-Strychowcu

Spod pomnika w Lesie Stockim kierujemy się na północny zachód, zgodnie z przebiegiem szlaku rowerowego (znakowanego na czerwono), w kierunku do Kolonii Zbędownice.

Pomnik na mogile poległych partyzantów „Orlika” w Lesie Stockim

Po opuszczeniu „rządowego lasu” droga biegnie Wierzchowiną Zbędownicką, omijając malownicze nieckowate doliny. W Kolonii Zbędownice do szlaku rowerowego dochodzi, z prawej strony, niebieski Szlak Nadwiślański. Docieramy do **pomnika wystawionego ku czci mieszkańców Kolonii Zbędownice**, zamordowanych w dniu 22 listopada 1942 r. przez hitlerowców za współpracę z ruchem oporu. Sam pomnik wzniesiony został w latach 1981-1982 według projektu rzeźbiarza Stanisława Strzyżyńskiego z Nałęczowa. Poniżej pomnika, we wlotowej części wąwozu

Pomnik ku czci pomordowanych mieszkańców wsi Kolonia Zbędownice

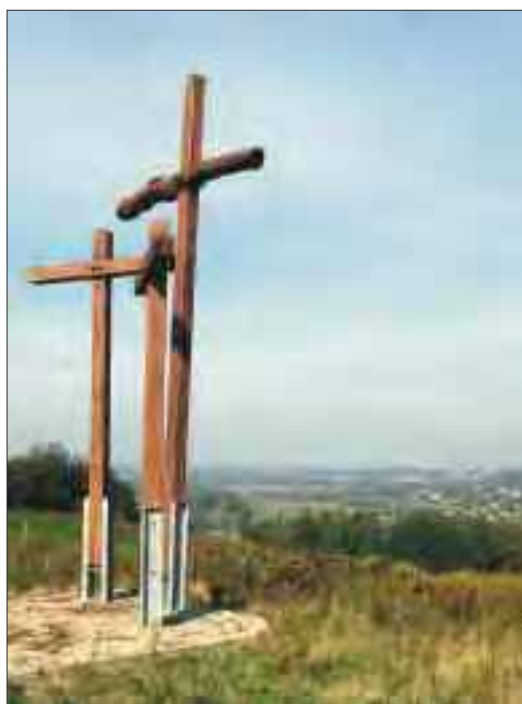
(Pankosów Dół) znajduje się cmentarzyk, na którym miejsce wiecznego spoczynku znalazły ofiary krwawej masakry. Na cokole pomnika wymieniono nazwiska 84 zamordowanych mieszkańców wsi oraz 7 osób (w tym jedna ofiara nieznaną), które zginęły w dniu 21 listopada 1942 r.

Zachodni skraj Płaskowyżu Nałęczowskiego, w rejonie Bochofnicy, Zbędownic i Parchatki, charakteryzuje się dużymi deniwelacjami, przekraczającymi 90 metrów i największym na naszej trasie rozcięciem wąwozami. Labirynt wąwozów jest tu unikatowy nawet w skali europejskiej. Obliczono, że w okolicach Parchatki wskaźnik maksymalnej ich gęstości przekracza 11 km na 1 km² powierzchni. W rzeczywistości, gęstość wąwozów jest jeszcze większa, gdyż pomiary wykonano na mapie w skali 1:25000, na której mniejsze formy zboczowe nie są zaznaczone.

W wąwozie za pomnikiem znajduje się cmentarzyk ofiar nazistowskiej masakry

Zalesione wąwozy stanowiły w okresie II wojny światowej dobre schronienie dla partyzantów i ludzi ukrywających się przed okupantem. Same Zbędownice były niemal odcięte od świata, gdyż można było tutaj dotrzeć tylko krętymi i długimi wąwozami. Aby skuteczniej zwalczać ruch oporu Niemcy wykonali na podstawie zdjęć lotniczych dokładną mapę topograficzną obejmującą sieć wąwozów w okolicach Parchatki i Zbędownic.

Krzyże wzniesione wg projektu prof. K. Kucza-Kuczyńskiego

Po chwili zadumy nad tragicznym losem mieszkańców wioski ruszamy szlakiem rowerowym (czerwonym) i Szlakiem Nadwiślańskim (niebieskim) do Zbędownic. Początkowo jedziemy w kierunku południowo-zachodnim, a następnie droga skręca na południe. Z prawej strony dochodzi kolejny szlak pieszy, znakowany na czarno, wiodący z Puław do Parchatki. Wreszcie docieramy do skrzyżowania dróg i szosy Parchatka – Zbędownice. Czarny szlak skręca w prawo, a następnie prowadzi na parchacką Górę Trzech

Krzyży (gdzie księżna Izabela Czartoryska wystawiła krzyże dla upamiętnienia śmierci ukochanej wychowanki – hrabiny Zofii z Matuszewiczów Kickiej), by zakończyć swój przebieg w dolinie Wisły, na południowym krańcu wsi Parchatka. Godnym polecenia jest punkt widokowy na parchackiej Górze Krzyżowej (ok. 1200 m od skrzyżowania), z którego roztacza się wspaniała panorama na Małopolski Przełom Wisły, Równinę Radomską i zachodnią krawędź lessowego Płaskowyżu Nałęczowskiego (Wyżyny Lubelskiej).

Widok z Góry Trzech Krzyży w Parchatce na Małopolski Przełom Wisły

Wariant trasy do Puław (ok. 9 km)

Od skrzyżowania dróg w Zbędownicach możemy udać się do zespołu pałacowo-parkowego w Puławach – dzieła księżnej Izabeli Czartoryskiej. Proponujemy zjazd (ok. 1,5 km) szosą, biegnącą dnem wąwozu, do Parchatki (zgodnie ze znakowanym na czerwono szlakiem rowerowym).

W Parchatce, ze względu na bezpieczeństwo i walory widokowe, proponujemy przejazd do wału przeciwpowodziowego. Jadąc wzdłuż wału drogą, na której dopuszczono ruch rowerowy, po ok. 4,5 km dotrzemy do ogródków działkowych przy ul. 4 Pułku Piechoty. Stąd mamy niespełna 1,5 km do Łachy Wiślanej (starorzecza Wisły) i puławskiego parku.

Z Parchatki do Puław można dojechać drogą biegnącą przy wałe przeciwpowodziowym. W puławskim parku, na wyniosłej krawędzi nad starorzeczem zwanym Łachą Wiślana, stoi Świątynia Sybilli.

Zbędownice – Bochoćnica – Kazimierz Dolny (ok. 12 km)

Na dłuższym odcinku (ponad 3,5 km), od wsi Zbędownice aż do Bochoćnicy, będziemy poruszali się wzdłuż niebieskiego Szlaku Nadwiślańskiego. Polna droga wiję się między głowami wąwozów. Przejeżdżamy przez cenny przyrodniczo teren włączony do europejskiej sieci ekologicznej „Natura 2000”, jako specjalny obszar ochrony siedlisk o nazwie „Płaskowyż Nałęczowski”.

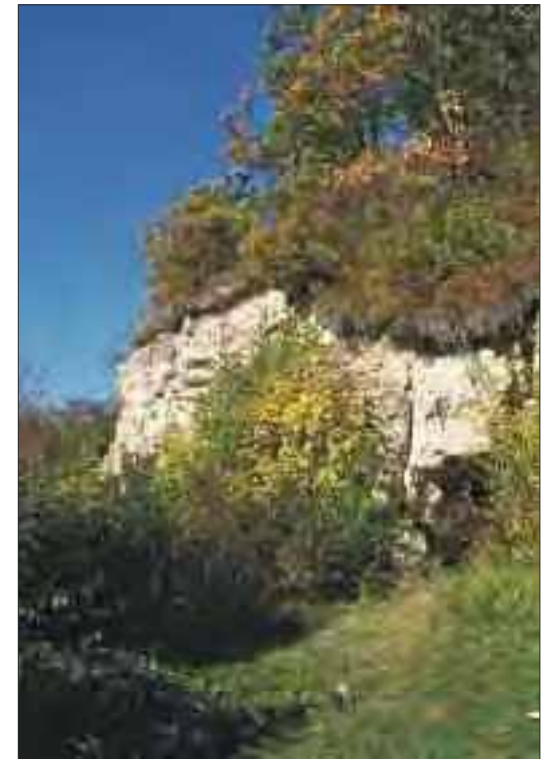
Silnie urzeźbiony krajobraz zachodniej części Płaskowyżu Nałęczowskiego w granicach ostoi siedliskowej „Płaskowyż Nałęczowski”

Specjalny obszar ochrony siedlisk „Płaskowyż Nałęczowski”

SOO „Płaskowyż Nałęczowski” (PLH060015) o powierzchni 1080,69 ha obejmuje zachodni, najbardziej urzeźbiony, fragment tego mezoregionu. Stwierdzono tu obecność wartościowych kilku (6) siedlisk, z których grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny pokrywa 15% obszaru. Lokalnie występuje także dąbrowa świetlista oraz murawy kserotermiczne ze stanowiskami storczyków. W granicach ostoi znajdują się nieczynne kamieniołomy opoki, eksploatowanej metodą komorową w Bochoćnicy (stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej „Ścianka K. i W. Pożaryskich”), które stanowią największe znane na Lubelszczyźnie miejsce zimowania nietoperzy (14 gatunków). Hibernują tu m.in.: mopek (Barbastella barbastellus), nocek łydkowłosy (Myotis dasycneme), nocek Bechsteina (Myotis bechsteini) i nocek duży (Myotis myotis).

Do Bochoćnicy zjeżdżamy lessową głębocznicą. W pobliżu szkoły podstawowej, w wyrobisku kamieniołomu komorowego, znajduje się stanowisko dokumentacyjne „Ścianka Krystyny i Władysława Pożaryskich”, w którym odsłania się granica geologiczna między erą mezozoiczną a kenozoiczną.

Po pokonaniu mostu na Bystrej docieramy do centrum wioski, gdzie ma swój początek Szlak Niepodległościowy (zielony), a kończy się „Szlak Młynów Wodnych Rzeki Bystrej”. Przy tablicach informacyjnych możemy zapoznać się z przebiegiem szlaków turystycznych. Wzdłuż ul. Podzamcze kierujemy się pod zboczem doliny Bystrej w kierunku południowo-

Stary kamieniołom komorowy w Bochoćnicy (stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej „Ścianka Pożaryskich”)

Paprotka zwyczajna (gatunek chroniony) na krawędzi głębocznicy

wschodnim. Szlak Nadwiślański (niebieski) i Niepodległościowy (zielony) skręcają w prawo, na wzniesienie zamkowe, a my jedziemy nadal pod krawędzią doliny. Po ok. 750 m (ok. 200 m przed szosą Puławy – Anopol) ponownie docieramy do Szlaku Niepodległościowego. Teraz skręcamy w prawo, w głębocznicę lessową, którą wjeżdżamy na wierzchołkę.

Zachowane fragmenty murów zamku w Bochothnicy

Bochothnica

Wioska położona jest w ujściowym odcinku doliny Bystrej do doliny Wisły. Nazwa wsi pochodzi od pierwotnej nazwy rzeki Bystra, która w średniowieczu nosiła miano „Bochothnica”.

Na lewym zboczu doliny stoją ruiny zamku wzniesionego w XIV w. przez protoplastów rodu Firlejów herbu Lewart. Z zamkiem wiązana jest legenda o romansie króla Kazimierza Wielkiego z piękną Żydówką Esterką. Stąd popularnie ruiny nazywane są „Esterką”. Jako ciekawostkę warto podać, że w Bochothnicy rozgrywa się akcja noweli Bolesława Prusa „Antek”.

Nieopodal zamku znajdują się ruiny renesansowej kaplicy grobowej Jana Bochothnickiego.

W pobliżu ruin renesansowej kaplicy Jana Bochothnickiego (po prawej ręce, na prywatnej posesji), nieopodal wzgórza zamkowego, skręcamy zgodnie z przebiegiem niebieskiego Szlaku Nadwiślańskiego w lewo, do Kazimierza Dolnego. Tym szlakiem poruszamy się po wierzchołku lessowej ok. 1 km. W rejonie Gór Drugich (przedmieście Kazimierza Dolnego) dojeżdżamy do szosy i tutaj pozostawiamy niebieski szlak,

który skręca w prawo do centrum Kazimierza. Skręcamy w lewo, na południo-wschód, by dotrzeć do jednego ze sztandarowych obiektów turystycznych miasteczka – głębocznicy lessowej „Korzeniowy Dół”. Głębocznica, której nadano status pomnika przyrody, biegnie droga łącząca Góry Drugie z położonym w dnie doliny Godarza przedmieściem Doły.

W Korzeniowym Dole

Spacer Korzeniowym Dołem dostarcza niezapomnianych wrażeń. Odsłonięte, w wyniku odpadania pakietów i brył lessu, korzenie starych drzew i krzewów, oplatające strome ściany wąwozu drogowego, tworzą fantastyczne formy przypominające żywe rzeźby. Nie sposób nie zatrzymać się na chwilę, aby nie podziwiać jakby wylazającej do przechodnia płataniny korzeni. Trochę wyobraźni, a dostrzeżemy niezwykle maszkarony, węże, ośmionice, smoki a nawet detale gotyckiej architektury. Z pewnością to niezwykle miejsce zainspiruje niejedną wrażliwą artystycznie duszę, natomiast wnikliwy obserwator może znaleźć w ścianach lessowych, opisane już wcześniej, kukielki (laleczki) lessowe.

Pomnik przyrody – wąwóz drogowy „Korzeniowy Dół”

Głębocznica lessowa „Korzeniowy Dół” jest jednym z najbardziej popularnych wąwozów odwiedzanych przez turystów

„Kraina Lessowych Wąwozów” to wymarzone miejsce do uprawiania kolarstwa i turystyki rowerowej

Kazimierski Park Krajobrazowy

Kazimierski Park Krajobrazowy, o powierzchni 14 961 ha (otulina 24 189 ha), utworzony został w kwietniu 1979 r., jako pierwszy w województwie lubelskim. Obejmuje tereny wyróżniające się niepowtarzalnymi walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi: silnie urzeźbioną wąwozami lessowymi, zachodnią część Płaskowyżu Nałęczowskiego, zachodni skraj Równiny Bełżyckiej oraz malowniczy, północny odcinek Małopolskiego Przełomu Wisły wraz z przyległym do niego fragmentem Równiny Radomskiej (na lewym brzegu Wisły). Dominuje tutaj harmonijny krajobraz kulturowy.

W granicach parku znajdują się dwa rezerwaty przyrody: faunistyczny „Krowia Wyspa” (62,30 ha) i florystyczno-krajobrazowy „Skarpa Dobrska” (39,70 ha), zaś w otulinie rezerwatów typu leśnego „Łęg na Kępie” (4,71 ha).

U wylotu Korzeniowego Dołu docieramy do szlaków znakowanych na czerwono: pieszego i rowerowego, które wiodą z Lublina do Kazimierza Dolnego. Tutaj skręcamy w prawo. Dnem doliny Grodarza, wzdłuż którego przebiegał stary szlak kupiecki, dojedziemy do śródmieścia miasteczka, gdzie kończy się nasza wyprawa.

Z Kazimierza Dolnego do Janowca można przepłynąć się promem

Kamienice Przybyłowskie w kazimierskim rynku

Kazimierz Dolny stanowi węzeł szlaków rowerowych wiodących do: Lublina (czerwony długości 62 km), Kraśnika (czerwony długości 75 km) oraz Bęczyna (żółty długości 68 km).

Po przeprawieniu się przez Wisłę do Janowca można wyruszyć niebieskim Szlakiem „Żółwia i Dinosauria” do Bałtowa nad rzeką Kamienną i Bałtowskiego Parku Jurajskiego (62 km).

Położone w dolinie Wisły, na zachodnim skraju Wyżyny Lubelskiej (Płaskowyżu Nałęczowskiego) miasteczko, zachowało średniowieczno-renesansowy układ urbanistyczny, harmonijnie wkomponowany w krajobraz. Po utworzeniu Kazimierskiego Parku Krajobrazowego, znalazło się w jego centrum.

W 1994 r. zarządzeniem Prezydenta RP Kazimierz Dolny uznany został za pomnik historii.

Ile wąwozów jest w okolicach Kazimierza?

Miasteczko położone nad Wisłą u wylotu doliny Grodarza, na zachodnim skraju Płaskowyżu Nałęczowskiego, słynie nie tylko ze wspaniałych zabytków architektury, ale również z gęstej sieci wąwozów lessowych. Często turyści zadają pytanie: „a ile wąwozów jest w Kazimierzu?”. Niektóre przewodniki turystyczne podają różne liczby: 200, 300. Po tej wyprawie wiemy już, że wąwozy posiadają zazwyczaj skomplikowane, gęsto rozgałęzione systemy. Tworzą one dendrytyczne układy, które jak żywe drzewa ulegają ciągłej ewolucji. W granicach administracyjnych miasta, takich systemów jest kilkanaście. Łączna długość wszystkich rozcięć typu wąwozów, wynosi w Kazimierzu ok. 50 km, natomiast w obrębie całej „Krainy Lessowych Wąwozów” – ponad 500 km.

Kiedy warto wybrać się na eksplorację wąwozów?

Trasa, którą zaproponowaliśmy, jest stosunkowo łatwa i można ją pokonać rowerem niemal w każdej porze roku, poza śnieżną zimą, roztopami i okresami rozlewnych opadów, zwłaszcza jesiennych. Niektóre wąwozy, nie tylko głębocznicę, służą jako drogi dojazdowe, nawet dla samochodów, są więc prawie zawsze przejezdne. Jeszcze 40-50 lat temu wąwozami powszechnie biegły – przejezdne dla rowerów ścieżki dla bydła, drogi dojazdowe do pól oraz liczne ścieżki piesze.

Zmiana sposobu gospodarowania, jaka dokonała się w latach 70. XX w. (mechanizacja, rezygnacja z drewna jako opału), ograniczyła eksploatację wąwozów. Od tego czasu wąwozy w większości zdziczały, nie użytkowane drogi i ścieżki uległy deformacji i zarosły – tylko wprawne oko dostrzeże gdzieś ich ślady na zboczach. Obecnie większość wąwozów jest więc zawsze trudna do przebycia rowerem, a niektóre także pieszo, zwłaszcza tzw. **wądoły** z podmok-

łym dnem. Ponieważ w poprzek wąwozów często bieżą granice działek własnościowych, zdarza się, że nowy nabywca, budujący nad wąwozem domek letniskowy, ogradza siatką swoją posesję, utrudniając przejście.

Nie polecamy zapuszczania się w dzikie wąwozy późną wiosną i latem, ze względu na trudną do przebycia, bujną roślinność oraz dokuczliwe komary.

Polecamy natomiast spacerować pogodną jesienią po różnobarwnym kobiercu opadłych liści, także podczas bezśnieżnej lub małośnieżnej zimy, kiedy listowie nie przesłania widoków, a podmokłe dna wąwozów zamieniają się w ślizgawki.

Polecamy zwłaszcza wczesnowiosenne eksploracje, po stajaniu śniegu, kiedy zakwitają leśne kwiaty, a drzewa dopiero wypuszczają pąki. Można wówczas podziwiać błękitne kępy przyłazczek na nasłonecznionych zboczach, a w miejscach wilgotniejszych, zacienionych – białozielone dywany zawilców.

Kwiatny dywan

Spacery po wąwozach

Wybierając się na wędrowkę po wąwozach warto zaopatrzyć się w szczegółową mapę topograficzną. Pamiętajmy jednak, że w płataninie wąwozów łatwo stracić orientację. Na niewiele przydać się może system nawigacji satelitarnej (GPS), ze względu na słaby odbiór sygnału w wąwozie. Trudno również utrzymać kierunek według kompasu. Z tego względu warto korzystać z oznakowanych szlaków turystycznych i przyrodniczych ścieżek dydaktycznych. Dlatego proponujemy spacerować (w formie kilkukilometrowych pętli) po kilku bardziej dostępnych systemach wąwozów w wybranych miejscowościach.

Rąbłów – Wąwóz „Głębiec”

W rejonie wyciągów narciarskich w Rąbłowie zbiegają się wyloty systemu wąwozów rozcinających lewe zbocze doliny Bystrej. Rąbłów stanowi jeden z punktów węzłowych szlaków turystycznych, zarówno pieszych jak i rowerowych. Stąd możemy wybrać się na trasę o długości niespełna 4 km (nawiązuje ona do przebiegu ścieżki dydaktycznej).

Z szosy wiodącej do pomnika bitwy partyzanckiej, za wyrobiskiem żwirowni, skręcamy na lewo, na południo-wschód, w drogę gruntową. Droga wcina się w podłoże tworząc wąwóz drogowy – głębocznicę. W wysokich na kilka metrów ścianach tego wąwozu odsłania się brunatny utwór – glina zwałowa osadzona w wyniku topnienia łądolodu. Wnikliwy obserwator dostrzeże tutaj, tkwiące jak rodzynki w cieście, glazy i żwiry skał krystalicznych pochodzenia skandynawskiego (przyniesione przez lodowiec). Po stukilkudziesięciu metrach wspinaczki głębocznicą docieramy na wierzchowinę lessową. Czekają nas teraz, 1,5-kilometrowa wędrowka po wierzchowinie wznoszącej się ponad 190 m n.p.m. Możemy stąd podziwiać pagórkowaty krajobraz lessowego Płaskowyżu Nałęczowskiego. Deniwelacje sięgają tu do 50-60 m, a gęstość rozcięcia formami erozji (wąwozami i suchymi dolinami) dochodzi do 5 km/km². Lasy i zadrzewienia ograniczają się w zasadzie do zboczy dolin i powierzchni zajętych przez wąwozy. Dominuje tu kulturowy krajobraz rolniczy.

Docieramy do skrzyżowania polnych dróg i szlaku pieszo znakowanego na niebiesko. Tym szlakiem będziemy się poruszali aż do miejsca, z którego rozpoczęliśmy naszą wyprawę. Przy głowicy wąwozu niebieski szlak skręca w prawo i wprowadza nas do zalesionego wąwozu „Głębiec”. Jego nazwa jest adekwatna do tej formy. Warto tu zwrócić uwagę na bogactwo roślinności grądu (lasu liściastego) porastają-

Pomnikowy dąb przy wlocie głębocznic

W rejonie wyciągów narciarskich w Rąbłowie zbiegają się wyloty systemu wąwozów rozcinających lewe zbocze doliny Bystrej. Rąbłów stanowi jeden z punktów węzłowych szlaków turystycznych, zarówno pieszych jak i rowerowych. Stąd możemy wybrać się na trasę o długości niespełna 4 km (nawiązuje ona do przebiegu ścieżki dydaktycznej).

Z szosy wiodącej do pomnika bitwy partyzanckiej, za wyrobiskiem żwirowni, skręcamy na lewo, na południo-wschód, w drogę gruntową. Droga wcina się w podłoże tworząc wąwóz drogowy – głębocznicę. W wysokich na kilka metrów ścianach tego wąwozu odsłania się brunatny utwór – glina zwałowa osadzona w wyniku topnienia łądolodu. Wnikliwy obserwator dostrzeże tutaj, tkwiące jak rodzynki w cieście, glazy i żwiry skał krystalicznych pochodzenia skandynaw-

Mała rąbłowska pętka

Kopiec mrowiska przy głębocznicy

Drugą propozycją w rejonie Rąbłowa jest „mała rąbłowska pętka”, długości ok. 2,5 km; wyznaczona w oparciu o znakowane dwa szlaki (Lublin – Kazimierz Dolny) na czerwono: pieszy i rowerowy.

Od szosy wiodącej do pomnika bitwy partyzanckiej kierujemy się, zgodnie ze szlakiem rowerowym, na prawo, na południo-zachód. Droga (utwardzona betonowymi płytami) prowadzi płytką głębocznicą nad stokiem narciarskim. Stok założony jest na wylesionym zboczu ujściowego odcinka suchej doliny, do której uchodzą systemy wąwozów (m.in. Szyjów Dół), rozcinających wierzchołną lessową w okolicach wsi:

Rąbłów, Kolonia Rąbłów i Grabówki. Po opuszczeniu lasu docieramy na tzw. Łysą Górę (Łyse Góry) i do zabudowań wsi Grabówki. Droga okalając ramiona wąwozów zmienia kierunek z południowego na wschodni. Następnie szlak rowerowy dochodzi do szlaku pieszego. Teraz pozostawiamy szlak rowerowy. Skręcamy w lewo i zgodnie z przebiegiem czerwonego szlaku pieszego wędrujemy na północ przez grądowy las. Droga zbiega głębocznicą do pomnika bitwy partyzanckiej, gdzie system wąwozów spod Grabówek łączy się z wąwozem „Głębiec”, nieopodal miejsca, z którego rozpoczęliśmy wędrowkę.

Kazimierskie wąwozy

W samym Kazimierzu dostępne o każdej porze roku i odwiedzane przez turystów są wąwozy należące zarówno do zlewni Grodarza, jak i uchodzące bezpośrednio do doliny Wisły. Do tych pierwszych z pewnością należą: słynny już wąwóz drogowy – **Korzeniowy Dół**, **Wąwóz Małachowskiego** – wiodący do Kuncewiczówki i Domu Dziennikarza oraz **Plebanka** (stary Gościńiec Polanowski) – chyba najłatwiej dostępny z kazimierskiego rynku.

Do popularnych wąwozów należy **Norowy Dół** łączący Góry Pierwsze (na wierzchołku Płaskowyżu Nałęczowskiego) z ul. Puławską. Kończy on swój bieg w dolinie Wisły przy Spichlerzu Bliźniaczym. Znanym, zwłaszcza w literaturze naukowej, dzięki znalezisku szczątków krokodyla sprzed 64-62 milionów lat, stał się **Kamienny Dół**. Jego wylot znajduje się również przy ul. Puławskiej, niespełna 900 m na północ-wschód od ujścia Norowego Dołu.

Wąwóz Małachowskiego – Plebanka

Trasa ma długość około 3 km. Początkowo korzystamy ze szlaku spacerowego oznakowanego żółtym kolorem. Z kazimierskiego Rynku ruszamy do ul. Nadrzecznej, a następnie kierujemy się do ul. Małachowskiego. Za zabudowaniami ulica zamienia się w zalesiony wąwóz. Co prawda jego dno jest wybrukowane, a pod stromym zboczem (po lewej ręce) znajduje się wąski chodnik prowadzący do Domu Dziennikarza i Kuncewiczówki, ale jeśli chcemy zobaczyć naturalny wąwóz, możemy na chwilę zejść ze szlaku na prawo, do wąwozu (a właściwie systemu wąwozów) na tzw. Piotrowszczyźnie. Sam Wąwóz Małachowskiego posiada szczególnie urokliwy i bardziej naturalny charakter w górnej, wierzchołkowej części. Po wyjściu z wąwozu, po prawej stronie dostrzeżemy **pomnik** poświęcony 29-letniemu podpułkownikowi wojsk polskich hrabiemu Juliuszowi Małachowskiemu, który bohatersko poległ w tym miejscu podczas bitwy, jaka rozegrała się 18 kwietnia 1831 r. (powstanie listopadowe). Znakomity poeta Zbigniew Herbert tak pisał w utworze „Wąwóz Małachowskiego”:

*„Prowadzi żołnierzy Juliusz Hrabia, wąwozem cieni-
stym, prowadzi pod górę. Jest błękitny, amarantowy,
a wąs złoty jego. Pod górę prowadzi wśród grabów
i kwietniowych ptaków... Teraz gdzie kończy się wą-
wóz szary kamień i Anioł Pański”.*

Płyta – pomnik hrabiego Juliusza Małachowskiego

Niespełna 200 m za pomnikiem opuszczamy żółty szlak, który zbiega na lewo wąwozem do położonej w głębokiej, wąskiej dolinie, ulicy Czerniawy. My kierujemy się na wprost drogą gruntową na południe. Po przecięciu kolejnej głowy wąwozu i kolejnych 150 m droga skręca w prawo, na zachód. Teraz poruszamy

Głowa wąwozu zbiegającego do Czerniawy

się wzdłuż lessowej krawędzi Płaskowyżu Nałęczowskiego. Wreszcie droga zbiega krótką głębocznicą na bezleśny obszar Równiny Bełżyckiej. Tu skręcamy w prawo, do wlotu wąwozu, którym będziemy wędrowali na dystansie 1,5 km aż do doliny Grodarza i śródmieścia Kazimierza Dolnego. Nazwa Wąwozu Plebanka (Plebani Dół) pochodzi sprzed ponad czterystu lat; znajdujący się u wylotu wąwozu teren dzisiejszego klasztoru oo. Franciszkanów należał do końca XVI w. do kazimierskiego proboszcza. I tutaj na tzw. Plebaniej Górze mieściła się pierwotnie plebania.

Wąwóz Małachowskiego

Plebanka – Gościniec Polanowski – Zimny Dół

Trasa ma długość około 4 km. Na dłuższym dystansie prowadzi nie oznakowanymi szlakami. Ze śródmieścia Kazimierza udajemy w kierunku południowo-zachodnim, w ul. Plebanka. Po prawej ręce mamy wzgórze klasztorne (dawna Plebania Góra) z Sanktuarium Matki Boskiej Kazimierskiej. Po kilkuset metrach kończy się zabudowa, a ulica dość szybko przechodzi w naturalny wąwóz Plebanka. Cały czas poruszamy się dnem głównego wąwozu. Dopiero przy rozgałęzieniu wąwozów, obok krzyża (prawdopodobnie miejsce pochówku ofiar epidemii), skręcamy w prawe ramię. Dalsza trasa na odcinku 700 m przebiega wzdłuż dawnego Gościńca Polanowskiego. Gościniec ten prowadził do wsi Polanówka w Kotlinie Chodelskiej. Stopniowo wąwóz staje się coraz płytszy. Wreszcie docieramy na wierzchołki Równiny Be-

życkiej i do ul. Słonecznej. Tu skręcamy w prawo, na zachód. Po kolejnych 250 m ponownie skręcamy w prawo, początkowo w drogę gruntową zbiegającą do wlotu wąwozu (dawny Granicznik - przebiegała nim granica miasta), a następnie kierujemy się połą drogą jeszcze raz na prawo, na północ-wschód. Tak docieramy do wlotu wąwozu Zimny Dół.

Wąwóz rozwinął się na pograniczu trzech mezoregionów: Płaskowyżu Nałęczowskiego, Równiny Beżyckiej i Małopolskiego Przełomu Wisły. Mimo, że nie jest zbyt długi (niespełna 700 m), Zimny Dół posiada nadzwyczaj kręty przebieg. Wylot wąwozu znajduje się obok ruin starego spichlerza, w sąsiedztwie Domu Turysty PTTK (Spichlerz Kobiątka) przy ul. Krakowskiej. Stąd niebieskim Szlakiem Nadwiślańskim, po pokonaniu 1200 m, wracamy do centrum Kazimierza.

Kulig w wąwozie Plebanka

ul. Zamkowa – Droga Wieżowa – Norowy Dół

Trasa kolejnej przechadzki po wąwozach opiera się na przebiegu szlaku spacerowego, znakowanego na czerwono. Długość trasy wynosi około 3,5 km. Przemierzając szlak, będziemy mogli porównać formę wąwozu drogowego (głębocznicy) – Drogi Wieżowej z wąwozem dolinnym – Norowym Dołem.

Z kazimierskiego Rynku ruszamy w ul. Zamkową, zgodnie z przebiegiem czerwonego szlaku spacerowego i znakowanego na niebiesko Szlaku Nadwiślańskiego. Brukowana „kocimi łbami” droga wspina się na wierzchołki; po lewej ręce mijamy Farę, dawny cmentarz, a następnie ruiny kazimierzowskiego Zam-

ku. Pomiędzy Zamkiem a Basztą (ok. 400 m od Rynku) opuszczamy na kilka minut znakowane szlaki i skręcamy na prawo, w wylot wąwozu drogowego. Teraz przemierzamy się starą głębocznicą – Droga Wieżową, która dawniej łączyła miasteczko z przedmieściem Góry i polami na wierzchołku lessowej. W stromych ścianach głębocznicy odsłania się less – skała odpowiedzialna za silne rozcięcie zachodniej części Płaskowyżu Nałęczowskiego siecią wąwozów. Po około 300 m powracamy na szlak czerwony i docieramy na Góry Pierwsze. Droga biegnie po wododziale – odgraniczającym zlewnię Grodarza (po prawej ręce) i zlewnię Norowego Dołu (po lewej ręce), odprowadzającego wody bezpośrednio do doliny Wisły. Między zabudowaniami, raz z prawej, to znów z lewej strony, dostrzeżemy głowy wąwozów. Po około 1 km wędrówki po wierzchołku, za wieżą stacji przekąźnikowej (wysoką na niemal 100 m), skręcamy w lewo do wlotu Norowego Dołu. Nazwa wąwozu pochodzi od rodziny Norów albo Nurów, właścicieli tego terenu w XVII wieku. Formy terenu (wzgórza, góry, wąwozy – doły) mają często nazwy dzierżawcze pochodzące od nazwiska dawnych lub obecnych właścicieli (np. Kwaskowa Góra, Chałajowy Dół, Wąwóz Lewesztajna, Na Broniewicza).

Na dystansie prawie 1 km czeka nas wędrówka dnem wąwozu, który mimo ingerencji człowieka zachował walor dzikiego uroczyska. Możemy tu podziwiać nie tylko bogactwo gatunków roślin, ale także form terenu i zróżnicowanie skał, odsłoniętych w wyniku działania sił niszczących. We wlotowej części wąwozu, na granicy pól (po lewej ręce) rozwinęły się formy sufozyczne – wertoby lessowe. Powstały one w wyniku wypłukiwania lessu i drażnienia przez wsiąkającą wodę podziemnych kanałów i tuneli, a następnie zapadnięcia się ich stropów. W wyniku procesów sufozji w głowach wąwozów i górnych partiach zboczy rozwijają się kotły i leje, oddzielone od głównego wąwozu wyraźnym progami.

W dnie wąwozu być może zdziwią nas tkwiące tu i ówdzie żelbetonowe płyty, fragmenty krawężników oraz kostka brukowa. Otóż na początku lat 80. minionego wieku finalizowano tutaj budowę drogi, która miała połączyć ul. Puławską z Górami Pierwszymi. Do wykonania kilometrowego odcinka brakowało zaledwie kilkudziesięciu metrów. 24 czerwca 1981 r. doszło do katastrofalnej ulewy. W ciągu 70 minut spadło ponad 100 mm opadu. Dno wąwozu zamieniło się w rwącą rzekę, która zupełnie zniszczyła niedokończoną inwestycję. Skutki tego zjawiska widoczne są do dzisiaj. W wyniku naruszenia równowagi zboczy

Zimą Norowy Dół jest niekiedy trudnodostępny

i rozwoju osuwisk, wiele drzew runęło do wąwozu. W kilku miejscach ponad dnem przerzucone są, niczym naturalne pomosty, wywrócone drzewa. W dolnej części wąwozu dostrzeżemy odsłaniające się białej barwy skały węglanowego podłoża. U wlotu Norowego Dołu, w okresie prosperity wiślanego szlaku, funkcjonował port rzeczny i zbudowano kilka spichlerzy zbożowych. Zbudowano je na stożku napyłkowym, który powstał z akumulacji materiału wyniesionego ze zlewni wąwozu.

Obok Spichlerza Bliźniaczego skręcamy w lewo i wzdłuż ul. Puławskiej, zgodnie z przebiegiem szlaku czerwonego, wracamy do centrum Kazimierza Dolnego. Po drodze warto odwiedzić **Muzeum Przyrodnicze** (Oddział Muzeum Nadwiślańskiego), które mieści się w dawnym Spichlerzu Mikołaja Przybyły (tzw. Spichlerz Wysoki). Koniecznie trzeba tu obejrzeć wystawę „**W krainie wąwozów**”.

Muzeum Przyrodnicze – Oddział Muzeum Nadwiślańskiego

Oferta Lokalnej Organizacji Turystycznej

KRAINA LESSOWYCH WĄWOZÓW

Noclegi

- Batorówka, ul. Paderewskiego 1, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 44 56 w. 596, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Centrum Szkoleniowo-Wypoczynkowe „Energetyk”, ul. Paderewskiego 10, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 46 04, energetyk@cswenergetyk.lublin.pl
- Diecezjalny Dom Wypoczynkowy, ul. Zamkowa 24, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 882 50 04
- Dom do wynajęcia między Nałęczowem a Kazimierzem „Cudowny Zakątek”, Kębło 9, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 816 02 89, rezerwacja@domdowynajecia.pl
- Ewelina - Bartosiewicz Jacek, ul. Lipowa 16, 24-140 Nałęczów, tel. 081/ 501 40 76, pensjonat-ewelina@o2.pl
- Karczma Opolska, ul. Kościuski 6, 24-300 Opole Lubelskie, tel. 081/ 827 42 20, info@karczmaopolska.pl
- Kawiarnia artystyczna „La Musica”, ul. Wiercieńskiego, 24-150 Nałęczów, tel. 0 694 683 697, ziemnicka@op.pl
- Król Kazimierz Hotel & SPA, ul. Puławska 86, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 081/ 880 99 99, 081/ 880 98 98, rezerwacja@krolkazimierz.pl
- HardWorkers Team s.c., ul. 600-lecia 42, 24-300 Opole Lubelskie, tel. 0 509 185 045, pardyka@gmail.com
- Hotel „Pod Basztą”, ul. Tyszkiewicza 26, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 081/473 55 35, info@podbaszta.pl
- Hotel Przepióreczka, ul. 1-go Maja 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 41 29, rezerwacja@przepioreczka.com.pl
- Hotel „Słowik”, ul. Spacerowa 3, 24- 320 Poniatowa, tel. 081/ 820 41 61, info@hotel-slowik.pl
- Ośrodek Wypoczynku „Natura”, ul. Poniatowskiego 40, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 52 52, 0 664 789 056, m.jusiak@onet.eu
- Pawilon Angielski, ul. Małachowskiego 1, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 56 w. 308, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Pensjonat Orle Gniazdo, ul. Kolejowa 17, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 44 50, 0 601 911 666, info@willaukraina.pl
- Pensjonat „Quo vadis”, ul. Góry 128, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 0049 173 700, alexander@blueslink.de
- Pokoje gościnne przy OSP Nałęczów, ul. Poniatowskiego 12, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 51 14, 0 691 420 600
- Pokoje Gościnne - Ostrowski Bogusław, ul. Partyzantów 7, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 42 64
- Pokoje Gościnne - Moszyńska Marianna, ul. Andriollego 4, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 42 96, 0 697 408 079
- Pokoje Gościnne - Sudziński Eugeniusz, Strzelce 19A, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 63
- Pokoje Gościnne - Sudziński Ryszard, Strzelce 19C, 24-150 Nałęczów, 081/ 743 43 67, 081/ 501 51 98, 0 602 320 405
- Pokoje Gościnne „U Ryszarda” - Wojtaś Ryszard, ul. Andriollego 14, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 60, 0 600 390 743
- Pory roku - pokoje gościnne - Paciorek Ewa, ul. Spółdzielcza 3, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 42 31, ewapac@adres.pl, poryroku@adres.pl
- Słowicza Dolina, ul. Graniczna 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 53 99, 0 601 288 807
- SPA Nałęczów - Termy Pałacowe, ul. Paderewskiego 1A, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 44 56, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy, Kębło 7, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 882 50 11, keblo@top.lublin.pl
- Spichlerz Flis sp. z o.o., ul. Puławska 68, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 0 513 155 045, bartekstefanski@gmail.com
- Villa Bohema, ul. J. Małachowskiego 12, 24-120 Kazimierz Dolny, tel.081/ 881 07 56, rezerwacja@villaboheima.pl
- Willa Alba, ul. 1-go Maja 11, 24-150 Nałęczów, tel. 0 781 498 840, joannasitko@tlen.pl
- Willa Boże Oko, Strzelce 28b, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 533 56 24 (od 10.00-16.00), 081/501 51 94, 0 509 367 574, recepcja@prywatnesanatorium.pl
- Willa Jagódka, ul. Struga 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 45 55, 0 605 912 185
- Willa Jana, ul. Partyzantów 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 45 72
- Willa Kolorowa, ul. Kolejowa 13, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 42, 0 691 725 673, pokoje@willakolorowa.pl
- Willa Monika, ul. Kolejowa 37, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 51 25, rezerwacja@willamonika.pl
- Willa Olimpia - Dom w Podwórzcu, ul. Żeromskiego 4A, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 47 38, 0 695 696 646, malagros@vp.pl
- Willa Samoniówka, ul. 1-go Maja 26, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 47 47, samoniewka@wp.pl
- Willa Starówka, ul. Chmielewskiego 4, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 41 34, 0 506 436 119, willstarow@wp.pl
- Willa Uciecha, ul. 1-go Maja 22, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 56 w. 611, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Willa Ukraina, ul. Armatnia Góra 10, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 44 50, 0 601 911 666, info@willaukraina.pl

Kwatery agroturystyczne

- Czapiak Piotr, ul. Bełżycka 28a, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 882 58 66, 0 661 966 424, 0 661 698 006, agaczapiak@o2.pl
- Czerniec Danuta, 24-204 Wojciechów, tel. 081/ 517 73 05
- Czerniec Włodzimierz i Barbara, 24-204 Wojciechów, 081/ 517 72 02
- Gospodarstwo Agroturystyczne „Atmosfera” - Sochaj Izabela, ul. Batalionów Chłopskich 3, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 51 07, 0 608 073 381, izabela.sochaj@op.pl

- Gospodarstwo Agroturystyczne „Siedlisko Lubicz” - Janusz Niezabitowski, ul. Doły 24, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 081/ 882 10 49, siedliskolubicz@kazimierzdolny.pl
- Gospodarstwo Agroturystyczne „U Michasi”, Pomorze 37, 24-300 Opole Lubelskie, tel. 0 661 432 737, u-michasi@ op.pl
- Gościniec - Grażyna Sobczyk-Słoboda, Sadurki, 24-150 Nałęczów, tel. 0 602 387 602, sobczyk.sloboda.grazyna@neostrada.pl
- Gospodarstwo Agroturystyczne Anny i Jacka Kowalskich „Gajowianka”, Nowy Gaj, 24-204 Wojciechów, tel. 0 81/ 517 76 41
- Gospodarstwo Agroturystyczne „Pod lipami”, 24-204 Wojciechów, Palikije II, tel. 0 603 996 700, podlipami100@wp.pl
- Młyn Hipolit - Bukowscy Anna i Grzegorz, Nowy Gaj 18A, 24-204 Wojciechów, tel. 081/ 723 75 72, 0 505 288 292, mlynhipolit@poczta.onet.pl
- Pawłowska Barbara, Bronice 51A, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 503 71 36
- Piech Grzegorz, Bochothnica 62, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 42 47, 0 601 170 001, grzegorz-piech@o2.pl
- Rzeszot Marta, Drzewce Kol, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 503 72 94, 0 781 942 793, martyna@neostrada.pl
- Siedlisko Gaj - Dariusz Misiurek, Gaj Nowy 26A, 24-204 Wojciechów, tel. 081/ 748 60 93, 0 605 076 412, dariusz@misiurek.lub.pl
- Smaga Kazimierz, Kębło 32A, 24-160 Wąwolnica, tel. 0 695 637 307, smaga@poczta.pf.pl
- Szewczyk Bogusława, Łąki 12, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 882 52 97, boguslawaszewczyk@wp.pl
- Szyszkowska Bogumiła, Zarzeka 63, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 882 54 17
- Witkowska Zofia, Cholewianka 39, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 081/ 882 01 07

Gastronomia

- Centrum Szkoleniowo-Wypoczynkowe „Energetyk”, ul. Paderewskiego 10, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 42 57, energetyk@cswenergetyk.lublin.pl
- Dom Przyjęć Okolicznościowych - Willa Wołyń, ul. Paderewskiego 5, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 42 71, 0 502 036 431
- Ewelina - Bartosiewicz Jacek, ul. Lipowa 16, 24-140 Nałęczów, tel. 081/ 501 40 76, pensjonat-ewelina@o2.pl
- Hotel Przepióreczka, ul. 1-go Maja 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 41 29, rezerwacja@przepioreczka.com.pl
- Karczma Biesiada - Czerniec Barbara i Włodzimierz, 24-204 Wojciechów, tel. 081/ 517 72 02, karczmabiesiada@op.pl
- Karczma Opolska, ul. Kościuski 6, 24-300 Opole Lubelskie, tel. 081/ 827 42 20, info@karczmaopolska.pl
- Kawiarnia artystyczna „La Musica”, ul. Wiercieńskiego, 24-150 Nałęczów, tel. 0 694 683 697, ziemnicka@op.pl
- Kawiarnia Jaśminowa, ul. Klonowa 7, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 58 50, bip_nowotny@poczta.onet.pl
- Klub Atrium, al. Grabowa 1A, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 44 56 w.102
- Madejowa Chata, ul. 1-go Maja 8, 24-150 Nałęczów, tel. 0 663 099 296
- Niezapominajka, ul. Leśna 1, 24-150 Nałęczów, tel. 0 663 099 296
- Pałac Małachowskich - Kawiarnia Pałacowa, al. Małachowskich 5, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 56 w.331
- Pawilon Angielski, ul. Małachowskiego 1, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 60 27, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Pensjonat „Quo vadis”, ul. Góry 128, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 0049 173 700 4210, alexander@blueslink.de
- Restauracja „Karczma Nałęczowska”, ul. Poniatowskiego 4, tel. 081/ 501 45 78, karczmanałeczowska@wp.pl
- Restauracja „Słowik”, ul. Spacerowa 3, 24- 320 Poniatowa, tel. 081/ 820 41 61, info@hotel-slowik.pl
- Rufus-Cafe, ul. 1-go Maja 5, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 40 31, 0 603 788 233, caferufus@neostrada.pl
- Słowicza Dolina, ul. Graniczna 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 53 99, 0 601 288 807
- SPA Nałęczów - Termy Pałacowe, ul. Paderewskiego 1A, 24-150 Nałęczów, 081/ 501 44 56, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Stara Apteka, ul. Lipowa 4, 24-140 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 56 w.296, 0 691 090 185 mpardyka@wp.pl
- Villa Bohema, ul. J. Małachowskiego 12, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 0 818 810 756, rezerwacja@villaboheima.pl
- Willa Monika, ul. Kolejowa 37, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 51 25, rezerwacja@willamonika.pl
- Willa Samoniówka, ul. 1-go Maja 26, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 47 47, samoniewka@wp.pl
- Willa Starówka, ul. Chmielewskiego 4, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 41 34, 0 506 436 119, willstarow@wp.pl
- Willa Uciecha, ul. 1-go Maja 22, 24-150 Nałęczów, 081/ 718 79 60, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl

Zdrowie i uroda

- Atrium - Clarins Studio, al. Grabowa 1A, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 44 56 w.102
- Bohema, ul. Małachowskiego 12, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 0 818 810 756, rezerwacja@wp.pl
- Dwór Nałęczowski Vitaligs, ul. Słoneczna 20, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 47 24, 0 607 368 400, 0 609 603 173, vitaligs@vitaligs.pl
- Feniks Spa - Willa Feniks, ul. Poniatowskiego 23, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 40 84, oob-feniks@home.pl
- Feniks Spa - Willa Brzozy, ul. Głęboznica 8, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 40 84, oob-feniks@home.pl
- Feniks Spa - Willa Raj, ul. Lipowa 15, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 40 84, oob-feniks@home.pl
- Jesienna Rezydencja, ul. Kościuszki 8, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 44 56, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Juvena studio, ul. 1-go Maja 11, 24-150 Nałęczów i ul. Małachowskiego 25, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 081/ 881 05 55, 0 691 051 128, juvena-studio@gmail.com
- Król Kazimierz Hotel & SPA, ul. Puławska 86, 24-120 Kazimierz Dolny, tel. 081/ 880 99 99, 081/ 880 98 98, rezerwacja@krolkazimierz.pl
- Luxmed - Uzdrowisko Nałęczów Sp. z o.o., ul. Kasztanowa 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 60 12, info.luxmed@uzdrowisko-naleczow.com.pl

- Milldoll Jaskinia Solna, ul. 1-go Maja 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 61 68, biuro@jaskinie.com
- Ośrodek Chirurgii Oka, ul. Małachowskiego 5, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 57 99, ocho-naleczow@wp.pl
- Orange-Green Studio Relaksacji i Masażu, ul. Nowickiego 2, 24-150 Nałęczów, tel. 0 667 761 666, orange-green@o2.pl
- Prywatne Sanatorium Ośrodek Leczenia Bezsenności i Nerwic, Strzelce 28b, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 533 56 54 (od 10.00-16.00), 081/ 501 51 94, 0 509 367 574
- Salon Kosmetyczny i Masażu, ul. 1-go Maja 16, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 58 88 w.32
- Sanatorium Fortunat, ul. Kościuszki 7, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 44 56 w. 600, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Sanatorium Księżę Józef, ul. Kasztanowa 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 56 w. 400, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Sanatorium Uzdrowskie dla Rolników, ul. Górskiego 14, 24-140 Nałęczów, tel. 081/ 501 47 51, rolnik@sanatoria.com.pl
- SPA Nałęczów - Termy Pałacowe, ul. Paderewskiego 1A, 24-150 Nałęczów, 081/ 501 44 56, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Stare Łazienki, ul. Grabowa 4, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 56 w. 400, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Szpital Kardiologiczny, ul. Górskiego 5, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 56 w.200, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl
- Willa Monika, ul. Kolejowa 37, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 51 25, rezerwacja@willamonika.pl
- Zakład Lecznicy „Uzdrowisko Nałęczów”- Biuro Zarządu, ul. Małachowskiego 5, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 43 56, marketing@uzdrowisko-naleczow.com.pl

Atrakcje

- Galeria SAG, al. Kasztanowa 6, 24-150 Nałęczów, tel. 0 501 475 940, anna.zeligowska@gmail.com
- Kuźnia Artystyczna Romana Czernieca, 24-204 Wojciechów, tel. 081/ 517 73 05
- Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, ul. Partyzantów 11, 24-100 Puławy, tel. 081/ 886 27 31, biuro@mosir.pulawy.pl
- Młyn Hipolit - Muzeum minerałów, Bukowscy Anna i Grzegorz, Nowy Gaj 18A, 24-204 Wojciechów, tel. 081/ 723 75 72, 0 505 288 292, mlynhipolit@poczta.onet.pl
- Muzeum Bolesława Prusa - Pałac Małachowskich, al. Małachowskich 5, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 45 52
- Muzeum Kowalstwa, Muzeum Regionalne - Gminny Ośrodek Kultury, 24-204 Wojciechów, tel. 081/ 517 72 10, 081/ 517 76 22, gok@agroturystyka.pl
- Muzeum Nietypowych Rowerów, Gołęb, ul. Puławska 1, 24-100 Puławy, tel. 081/ 883 17 88, 0 601 814 527, muzeumrowerow@gmail.com
- Muzeum Stefana Żeromskiego, ul. Żeromskiego 8, 24-140 Nałęczów, tel. 081/ 501 47 80
- Nałęczowska Kolej Dojazdowa, Karczmiska 77, 24-310 Karczmiska, tel. 081/ 828 70 18, naleczow@kolej.com.pl, nkd@interia.pl
- Nałęczowski Ośrodek Kultury, ul. Lipowa 6, 24 -140 Nałęczów, tel. 081/ 501 40 69, nok@naleczow.pl
- Nałęczowski zwierzyńiec - Małe ZOO, ul. Kamieniak 23B, 24-150 Nałęczów, tel. 0 665 363 262, minizoo@naleczow.com.pl
- Ośrodek Nartsport - Wyciąg Narciarski, Rąbłów 27, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 882 55 00, 081/ 44 060 10, biuro@nartsport.pl
- Szkoła Jeździecka - Bogusława Szewczyk, Łąki 12, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 882 52 97
- Szkoła Jeździecka - Paweł Pochroń, Słowicza Dolina, ul. Graniczna 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 53 99, 0 601 288 807
- Szkoła Jeździecka przy Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym, Kębło 7, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 882 50 11, keblo@top.lublin.pl

Samorządy

- Urząd Gminy Janowiec, ul. Radomska 2, 24-123 Janowiec, tel. 081/ 881 52 15, gmina@janowiec.pl
- Urząd Gminy Wąwolnica, ul. Lubelska 39, 24-160 Wąwolnica, tel. 081/ 882 50 01, wawolnica@woi.lublin.pl
- Urząd Gminy Wojciechów, Wojciechów 5, 24-204 Wojciechów, tel. 081/ 517 72 41, info@wojciechow.pl
- Urząd Miejski w Nałęczowie, ul. Lipowa 3, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 45 00, um@naleczow.pl
- Urząd Miejski w Poniatowej, ul. Młodzieżowa 2, 24-320 Poniatowa, tel. 081/ 820 48 36, sekretariat@um.poniatowa.pl
- Urząd Miasta Puławy, ul. Lubelska 5, 24-100 Puławy, tel. 081/ 880 45 00, um@um.pulawy.pl
- Urząd Miasta Kazimierz Dolny, ul. Senatorska 5, 24 120 Kazimierz Dolny, tel. 081/ 881 01 12, um@umkd.pl
- Urząd Miejski w Opolu Lubelskim, ul. Lubelska 4, 24-300 Opole Lubelskie, 081/ 827 20 45, sekretariat@opolelubelskie.pl
- Starostwo Powiatowe w Puławach, ul. Królewska 19, 24-100 Puławy, tel. 081/ 886 11 00, starostwo@pulawy.powiat.pl

Inne

- Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze - oddział w Nałęczowie, ul. Andriollego 8, 24-150 Nałęczów, tel. 081/501 47 80, 0 606 901 775, mariam11@op.pl
- Rolniczy Ośrodek Rozwoju, ul. Puławska 19A/6, 24-300 Opole Lubelskie, tel. 081/ 827 62 67, pawelgrzeszczak@wp.pl
- Sklep „Pod Cisami”, ul. 1-go Maja, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 47 06, cyrmar1@op.pl

Członkowie wspierający

- Bank Spółdzielczy w Nałęczowie, ul. 1-go Maja 16, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 41 80, info@bsnaleczow.pl

Wydawca: Lokalna Organizacja Turystyczna „Kraina Lessowych Wąwozów”
al. Grabowa 6, 24-150 Nałęczów, tel./fax 081 501 61 01, e-mail: info@kraina.org.pl, www.kraina.org.pl

Tekst:

Andrzej Pawłowski, Jan Rodzik, Krzysztof Wawer

Zdjęcia :

**Grzegorz Jaworski, Andrzej Pawłowski, Jan Rodzik, Antoni Rękas, Krzysztof Wawer
Stanisław Turski (zdjęcie na okładce)**

Opracowanie graficzne:

Grzegorz Jaworski

Folder wydano w ramach projektu

„Turystyka głównym czynnikiem rozwoju Krainy Lessowych Wąwozów”.

Zadanie współfinansowane jest ze środków otrzymanych od Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej w ramach Rządowego Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich.

Koordynator projektu: **Wiesław Czerniec**

ISBN 978-83-928397-1-2

Druk Alf-Graf

Serwis turystyczny gmin: Nałęczów, Kazimierz Dolny, Puławy,
Janowiec, Opole Lubelskie, Poniatowa, Wąwolnica, Wojciechów

www.kraina.org.pl

▶ Oferta turystyczna

- ▶ *prezentacja oferty turystycznej poszczególnych gmin*
- ▶ *baza obiektów noclegowych*
- ▶ *baza usług gastronomicznych*
- ▶ *atrakcje turystyczne*
- ▶ *usługi dla zdrowia i urody*
- ▶ *szlaki turystyczne*
- ▶ *możliwość rezerwacji noclegów i usług turystycznych*
- ▶ *użyteczne dla turysty adresy*

▶ Oferta kulturalna

- ▶ *aktualny kalendarz imprez kulturalnych, sportowych, turystycznych*
- ▶ *szczegółowe opisy i programy najważniejszych wydarzeń kulturalnych i turystycznych*
- ▶ *oferta instytucji kultury*

Ponadto informacje o bieżących działaniach
Lokalnej Organizacji Turystycznej „Kraina Lessowych Wąwozów”

Punkt Informacji Turystycznej w Nałęczowie

Kompleksowa informacja na temat:

- *atrakcji turystycznych*
- *usług turystycznych*
- *obiektów noclegowych i gastronomicznych*
- *imprez kulturalnych, sportowych i turystycznych*
- *połączeń komunikacyjnych*

Ponadto:

- *sprzedaż folderów, przewodników, map, pocztówek*
- *sprzedaż pamiątek*

Zapraszamy do korzystania z naszych usług!

Lokalna Organizacja Turystyczna „Kraina Lessowych Wąwozów”
Al. Grabowa 6, 24-150 Nałęczów, tel. 081/ 501 61 01
www.kraina.org.pl, info@kraina.org.pl

Biuro organizacji: tel. 081/ 501 65 94, fax 081/ 501 65 95